

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću:
historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti
Bosne i Hercegovine: ZAVNOBiH**

Pejanović, Mirko; urednik

2024-10-21

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/795>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

HISTORIOGRAFIJA BOSNE I HERCEGOVINE o ZAVNOBiH-U

*Zijad Šehić**

Sažetak: Na osnovu izvorne arhivske građe, zvaničnih stručnih publikacija i rezultata održanih naučnih skupova, autor oslikava historijsku ulogu ZAVNOBiH-a u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine. U središtu razmatranja je objavljena izvorna građa, knjige, članci i rasprave, a posebna pažnja je posvećena brojnim manifestacijama na kojima je prezentiran značaj ZAVNOBiH-a u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine. Autor je posebnu pažnju posvetio prezentaciji ZAVNOBiH-a, zastupljenoj u dnevnim listovima i časopisima.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, ZAVNOBiH, državnost, tradicija, izvorna građa, knjige, članci, rasprave

Djela duhovne kulture i civilizacije bosanskohercegovačkog stanovništva pokazivala su njihovu dugu prisutnost na području zemlje. Stoljećima su se tu susretale i prožimale kulture, civilizacije i religije, što je bio jedan od uvjeta za nastanak tolerantnog društva sa međusobnim uvažavanjem i poštovanjem. Ono što je predstavljalo tradiciju, to je bila njena tolerancija i kontinuitet svih njenih duhovnih i materijalnih vrijednosti. Politička historija Bosne i Hercegovine imala je utjecaja na njen etnički i kulturni mozaik, a u njenoj prošlosti smjenjivala su se vremena velikog uspona, ali i propasti i gubljenja političkog identiteta i uključivanja u državne cjeline susjednih država. Taj proces bio je praćen migracionim promjenama koje su imale velikog utjecaja na formiranje etničke i kulturne slike bosanskohercegovačkog društva. Historijski i društveni karakter zemlje dao joj je trajno obilježje, koje je u toku dužeg historijskog razdoblja karakterizirala saradnja i sklad, ali često i sukobi i razdori. Dvadeset petog novembra 2023. godine navršava se 80 godina od kada je u Mrkonjić-Gradu održano prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a. Tada je, kako je zabilježio hroničar, “u jeku krvavih bitaka od Soče do Đevđelije, Bosna i Hercegovina, u Mrkonjić-Gradu, nekoliko desetina kilometara od

* Redovni profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, zijad.sehic@ff.unsa.ba.

njemačkog garnizona u Banja Luci, ostvarivala san svojih najboljih sinova, ona je birala svoje zemaljsko vijeće. U toj historijskoj noći, sabrali su se na svoju prvu skupštinu najbolji Srbi, najbolji Hrvati, najbolji Muslimani od ravne Posavine do hercegovačkog krša, od drinskih prosjelinina do masiva Dinare i bratimeći se ispod slika Tita, Staljina, Čerčila i Ruzvelta kuju sirotici kletoj svijetlu budućnost.”¹

Uzimajući u obzir značaj koji je imalo Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a za izgradnju državnosti Bosne i Hercegovine, povodom 75. godišnjice prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a pristupilo se namjeri da se na osnovu dostupnih izvora napravi baza podataka o državnosti Bosne i Hercegovine da bi se budućim istraživačima omogućilo kompleksnije sagledavanje te teme. Nekoliko je faktora opredijelilo pristup temi, a glavni je bio dostupnost građe. Natpisi koji se odnose na državnost Bosne i Hercegovine u velikoj su se mjeri umnožili nakon 1969. godine, a manifestacije su od tada obilježavane širom Bosne i Hercegovine. Rezultat toga bila je bibliografija radova o državnosti Bosne i Hercegovine sa 2.600 bibliografskih jedinica, što je ipak samo dio od namjere za izradu obimnije bibliografije sa oko 8.000 bibliografskih jedinica.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata arhivska građa vojnih jedinica, društvenopolitičkih organizacija i organa narodne i vojne uprave najvećim je dijelom sačuvana i publicirana u većem broju knjiga – zbornicima dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu, a ta je tema razmatrana i u drugim publikacijama.²

U Bosni i Hercegovini arhivska građa o ZAVNOBiH-u se vremenom umnožavala. Prva objavljena arhivska građa o ZAVNOBiH-u bila je manjeg obima, 1949. godine sa 29 strana³ ili 1953. godine s 88 strana.⁴ Nakon značajnijih društvenih promjena u Bosni i Hercegovini 1968. godine pojavljuju se obimne publikacije *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine – ZAVNOBiH (1943–1945), knj. I, Dokumenti*

¹ Zijad Šehić, *Prezentacija Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u Sarajevu od 26. do 28. aprila 1945. godine*, u: *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, ur. Miodrag N. Simović, Mirko Pejanović, Zijad Šehić, Posebna izdanja, knj. CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2020, 205-227.

² Zijad Šehić, *Bibliografija radova o državnosti Bosne i Hercegovine 1943–2019*, Posebna izdanja, knj. CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 11/2, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 46/2, ANUBiH, Sarajevo 2019.

³ *Odluke Drugog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (održano 30. juna i 1. jula 1944)*, Pretsjedništvo ZAVNOBiH-a, Sarajevo 1945.

⁴ *Prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine. 25. i 26. novembra 1943. godine (prema zapisniku i drugim izvorima)*, Narodna skupština NR BiH, Sarajevo 1953.

1943–1944,⁵ i *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, Dokumenti 1945, knj. 2.*⁶ Nakon Drugog svjetskog rata u velikoj mjeri su izlazile publikacije koje su imale za cilj da prezentiraju novi društveni sistem i naglase potrebu da se čuvaju tekovine antifašističke borbe. Takva namjera je bila podržana publikacijama na državnom nivou koje su dostavljane u sve dijelove zemlje, u obimu od više desetina hiljada primjeraka.⁷ Broj takvih publikacija u Bosni i Hercegovini se konstantno povećavao.

Malo kasnije objavljeno je nekoliko naučnih djela koja su se odnosila na pitanje državnosti Bosne i Hercegovine i razvoja narodne vlasti. Tu je poznato djela Nikole Babića i Dušana Otaševića *ZAVNOBiH i izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti*.⁸ Drago Borovčanin je je 1979. godine objavio knjigu *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*,⁹ a 1982. knjigu *Komunistička partija Jugoslavije i razvoj narodne vlasti u Bosni i Hercegovini (1941–1945)*.¹⁰

Održani su brojni skupovi o historiografiji Bosne i Hercegovine čiji je dio zauzimao i ZAVNOBiH. Ti skupovi su održani 2000, 2003, 2012, 2019. i 2020. godine. Potrebno je naglasiti da su u organizaciji Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine održana tri naučna skupa o ZAVNOBiH-u. Na međunarodnoj naučnoj konferenciji u organizaciji ANUBiH Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a objavljeno je 29 saopćenja koja su podnesena na naučnom skupu posvećenom šezdesetogodišnjici održavanja prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, koji je održan 25. i 26. novembra 2003. godine.¹¹ Urednik akademik Muhamed Filipović na konferenciji je posebno naglasio da su, s obzirom na to da su i značenje ovog zasjedanja i povodi zbog kojih je održano stalan razlog da ga se sjećamo, ti razlozi neposredno i stalno prisutni u realnoj ustavnopravnoj i političkoj situaciji koja je nastala u našoj zemlji

⁵ *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine – ZAVNOBiH (1943–1945), knj. I, Dokumenti 1943–1944*, prir. Hamdija Čemerlić, Veselin Masleša, Sarajevo 1968, 955 str.

⁶ *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, Dokumenti 1945, knj. 2*, redakcioni odbor Anto Babić i dr., Veselin Masleša, Sarajevo 1968, 560 str.

⁷ Vidi: Borivoj Pajović, Milorad Rađević, *Bibliografija o ratu i revoluciji u Jugoslaviji, posebna izdanja 1945–1965*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1969, 780 str; *Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941–1945, Knjiga I–II*, Narodna knjiga – Partizanska knjiga, OOUR Izdavačko-publicistička delatnost, Beograd – Ljubljana 1980.

⁸ Nikola Babić, Dušan Otašević, *ZAVNOBiH i izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti*, Muzej revolucije Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1970.

⁹ Drago Borovčanin, *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo 1979.

¹⁰ Drago Borovčanin, *Komunistička partija Jugoslavije i razvoj narodne vlasti u Bosni i Hercegovini (1941–1945)*, Oslobođenje, Sarajevo 1982.

¹¹ *Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a*, Sarajevo, 23. i 24. novembar 2003, Posebna izdanja, knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, ANUBiH, Sarajevo, 2007.

agresijom bivše Jugoslavije i Srbije, kao i lokalnih Srba na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidom izvršenim nad Bošnjacima i Hrvatima. Te se posljedice izražavaju u neprirodnoj i nasilnoj podjeli zemlje na dva entiteta i u veoma teškom stanju ljudskih prava, koja su na određenim dijelovima Bosne i Hercegovine veoma ugrožena, kao i u sasvim nelogičnom i neracionalnom ustrojstvu države, koje onemogućava svaku ozbiljniju i efikasniju akciju u smislu ekonomskog, političkog i svakog drugog napretka i posebno razvoja demokratije u zemlji. To stanje čini ZAVNOBiH, sa cjelokupnim njegovim historijskim značajem, osobito velikim značajem njegove odluke o obnovi državnosti Bosne i Hercegovine i demokratskim potencijalom njegovih ostalih odluka, stalno aktualnim pitanjem u našem životu i u našoj nauci, kao što sam ZAVNOBiH predstavlja kamen međaš u našoj historiji, onaj koji je otvorio eru prosperiteta i svestranog razvoja u Bosni i Hercegovini, na isti način kao što je rat protiv ZAVNOBiH-a, odnosno smisla i značenja njegovih odluka, u stvari, donio eru stagnacije, nesreća i ugroženosti države i svih njenih stanovnika.¹² Na konferenciji su izložene različite teme: Ahmed S. Aličić: Bosna pod osmanskom vlašću u relaciji sa ZAVNOBiH-om, str. 7-13; Safet Bandžović: Bosna i Hercegovina u konceptima Komunističke partije Jugoslavije (1941–1945), str. 14-41; Dušan Bilandžić: Zlatno doba Bosne i Hercegovine, str. 42-46; Dženana Čaušević: Uloga ZAVNOBiH-a u stvaranju novog pravnog poretka u Bosni i Hercegovini tokom NOR-a, str. 76-84; Sonja Dujmović: Sporazum Cvetković-Maček i autonomija Bosne i Hercegovine 1939. godine u viđenju sarajevskih radikala, str. 100-108; Nijaz Duraković: Kriza u SKJ kao uvod u raspad Jugoslavije, str. 109-124; Muhamed Filipović: Pitanje o konstitutivnosti naroda u ustavno-pravnoj praksi Bosne i Hercegovine, str. 125-143; Bajro Golić: Bosanskohercegovačka ekonomija od ZAVNOBiH-a do Dayton, str. 162-176; Omer Ibrahimagić: Reminiscencije na bosansku srednjovjekovnu državnost i pravo Bosanaca i Hercegovaca kao političkog naroda na samoopredjeljenje, str. 177-200; Enver Imamović: Historička podloga državnih i vojnih obilježja Bosne i Hercegovine sa znakom ljiljana, str. 201-213; Husnija Kamberović: Karakteristike društva u Bosni i Hercegovini neposredno nakon Drugog svjetskog rata, str. 214-226; Ibrahim Karabegović: Bosna i Hercegovina i stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, str. 227-233; Muharem Kreso: Obnova državnosti najznačajnija

¹² *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine, zbornik radova*, ur. Adila Pašalić Kreso, Mirko Pejanović, Vera Katz, Posebna izdanja, knj. CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 46/1, ANUBiH, Sarajevo 2019.

tekovina Narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, str. 242-257; Vesna Kržišnik-Bukić: ZAVNOBiH u novembru 2003 – jubilej i/ili „jubilej“?, str. 258-271; Bećir Macić: Agresija na BiH – negacija ZAVNOBiH-a, str. 300-320; Senija Milišić: Razvoj prosvjete, nauke i kulture u Bosni i Hercegovini 1945–2003. godine, str. 321-328; Duško Otašević: Političke i organizacione pripreme za održavanje ZAVNOBiH-a, str. 348-351; Enes Pelidija: Kratak osvrt na bosansku samosvijest u osmanskome periodu, str. 352-363; Enver Redžić: ZAVNOBiH – nedovršena istorija Bosne i Hercegovine, str. 364-376; Kasim Trnka: Deklaracija ZAVNOBiH-a o pravima građana Bosne i Hercegovine – istorijski značaj i aktuelnost, str. 412-419.

Dva odjeljenja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine: Odjeljenje društvenih i Odjeljenje humanističkih nauka, inicirala su pripremu i održavanje Međunarodne naučne konferencije: *75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću*. Na konferenciji su podnijeti sljedeći referati: Mirko Pejanović: Kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine do referenduma građana o suverenosti i nezavisnosti 1992. godine, str. 13-32; Zijad Šehić: Povijesna utemeljenost državnosti Bosne i Hercegovine, str. 33-55; Safet Bandžović: Spone i sporovi: Bosna i Hercegovina u jugoslavenskoj državi (1918–1941), str. 57-92; Ivo Goldstein: Josip Broz Tito, KPJ i Bosna i Hercegovina 1937–1943. godine, str. 93-113; Marko Attila Hoare: Velika srpska opasnost, ZAVNOBiH i ulazak Bošnjaka muslimana u Narodnooslobodilački pokret, str. 115-130; Elmir Sadiković: Ideja i značaj razvoja mreže narodnooslobodilačkih odbora u vremenu antifašističke borbe u Bosni i Hercegovini (1941–1945), str. 131-149; Azem Kožar: ZAVNOS i ZAVNOBiH u komunističkoj koncepciji stvaranja Federativne Jugoslavije, str. 151-179; Muhamed Nametak: Utjecaj ZAVNOBiH-a na kulturu i obrazovanje u Bosni i Hercegovini nakon Drugog svjetskog rata, str. 181-196; Dženita Sarač-Rujanac: Principi ZAVNOBiH-a i politička i društvena reforma u SR Bosni i Hercegovini 1960-ih godina, str. 197-218; Vera Katz: Proslava ZAVNOBiH-a 1969. godine, str. 219-247; Mesud Šadinlija: Temeljni konstitutivni principi u stavovima Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine tokom pregovora o miru 1992–1995, str. 249-266; Denis Bećirović: ZAVNOBiH kao historijski odgovor na velikodržavne politike podjele i uništenja Bosne i Hercegovine, str. 267-290; Jasna Pašić: Na putu od AVNOJ-a do ZAVNOBiH-a, historijska mjesta i dinamika sjećanja, str. 291-304; Željka Poloni: Medijska prezentacija ZAVNOBiH-a u periodu 1995–2017, str. 305-325; Ivan Cvitković: Zašto je, i komu, ZAVNOBiH

sporan?, str. 327-344; Asim Mujkić: ZAVNOBiH – Bosna i Hercegovina kao antifašistička zajednica vrijednosnog pluralizma, str. 345-370; Adila Pašalić Kreso: Napuštanje temeljnih vrijednosti ZAVNOBiH-a etnopolitizacijom i segregacijom obrazovnog sistema BiH, str. 371-394; Nerzuk Ćurak: Mononacionalne stranke u Bosni i Hercegovini i negacija ZAVNOBiH-a, str. 395-413; Elvis Fejzić: Recepcija aksiologije ZAVNOBiH-a u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini: divergentno poimanje emancipacijske i libertanske politike, str. 415-431; Vera Kržišnik-Bukić: Terminologija o Bosni kao stručni i politički problem, str. 433-461; Miodrag N. Simović, Milena Simović: Koncept ljudskih prava i sloboda iz deklaracije ZAVNOBiH-a o pravima građana u kontekstu korpusa ljudskih prava i sloboda iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i uloge Ustavnog suda BiH u doprinosu vladavini prava i pravnoj državi, str. 463-491; Kasim Trnka: Vrijednosti ZAVNOBiH-a i dejtonski ustavni poredak, str. 493-511; Benjamina Londrc: Posebnost deklaracije ZAVNOBiH-a o pravima građana Bosne i Hercegovine i savremeni tokovi ljudskih prava, str. 513-533, DOI; Dženana Čaušević: Kontinuitet državnosti Bosne i Hercegovine, ZAVNOBiH i evropske integracije, str. 535-555; Suad Kurtčehajić: ZAVNOBiH je obnovio državnost Bosne i Hercegovine, str. 557-574.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine je objavila zbornik radova *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a*.¹³ U zborniku je svoje radove objavilo 15 autora. Riječ je o knjizi koja sumira saznanja o mjestu Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u izgradnji državnosti i sveukupnom društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine. Knjiga također otvara neke nove perspektive o ulozi pojedinih ličnosti u izgradnji Bosne i Hercegovine, kao i o putu kojim je Bosna i Hercegovina prošla od proklamiranja ravnopravnog statusa do sticanje stvarne ravnopravnosti u okvirima jugoslavenske države. Autori su bili historičari, sociolozi, politolozi i pravници, što zborniku daje posebnu vrijednost.¹⁴ Na konferenciji su izlagani naredni referati:

Nerzuk Ćurak: ZAVNOBiH: politička imaginacija pravednog rata, str. 15-29; Elvis Fejzić: Političke atribucije i struktura Narodne Republike Bosne i Hercegovine, str. 31-41; Mirko Pejanović: Obrazovanje prve Narodne vlade na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a predstavlja dovršetak konstitucije državne vlasti Federalne Bosne i Hercegovine, str. 43-62; Elmir Sadiković:

¹³ *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, ur. Miodrag N. Simović, Mirko Pejanović, Zijad Šehić, Posebna izdanja, knj. CXCI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2020.

¹⁴ *Ibid.*, 7-11, predsjednik Naučnog odbora akademik Miodrag Simović.

Narodnooslobodilački odbori u Bosni i Hercegovini između Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a, str. 63-81; Zdravko Lučić: O nekim segmentima aktualnosti državno-pravne misli akademika Hamdije Čemerlića, str. 85-101; Miodrag Simović, Mujo Demirović: Od obnove državnosti do ravnopravnosti Bosne i Hercegovine u demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, str. 103-122; Denis Bećirović: Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a i Prvi ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine – nadogradnja bosanskohercegovačke državnosti, str. 125-146; Vera Katz: Uloga antifašističkog fronta žena u revolucionarnim mijenama društva – mobilizacija, organizacija, emancipacija, str. 147-173; Dženita Sarač Rujanac: Prilog političkoj biografiji Avde Hume – vijećnika Trećeg zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, str. 175-204; Zijad Šehić: Prezentacija Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u Sarajevu od 26. do 28. aprila 1945. godine, str. 205-227; Ivan Cvitković: Zašto je došlo do promjene politike odnosa prema religiji i crkvi neposredno nakon Drugog svjetskog rata, str. 231-240; Sarina Bakić: Uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u razvoju kulturne politike Bosne i Hercegovine, str. 241-250; Slavo Kukić: Paralele između zavnbihovskog i vremena koje živimo, str. 251-263; Asim Mujkić: ZAVNOBiH i problem socijalističkog federalizma, str. 265-280.

Natpisi u dnevnim listovima i časopisima

Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu u Hercegovinu sredinom augusta 1943. godine donio je odluku o pokretanju lista *Oslobođenje*, koji je uprkos brojnim nedostacima omogućio širenje informacija o antifašističkoj borbi u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji. Od 868 članaka objavljenih u ratnom *Oslobođenju*, 255 članaka imalo je politički karakter, 217 članaka odnosilo se na borbena djelovanja jedinica NOVJ i vojnih snaga članica antifašističke koalicije, 94 na kulturno-prosvjetne prilike na oslobođenoj teritoriji i u partizanskim jedinicama, 69 na opis likova partizanskih boraca, 68 na privredne prilike u Bosni i Hercegovini, 57 na djelatnosti Narodnooslobodilačkog fronta, 50 na djelatnosti organa narodne vlasti...¹⁵ List *Oslobođenje* bio je dosljedan borac za društveni napredak, izgradnju socijalističkog društva, učvršćenje bratstva i jedinstva među jugoslavenskim narodima i narodnostima, a svojim napisima je dosljedno čuvao tekovine revolucije.

¹⁵ Z. Šehić, *Bibliografija radova o državnosti Bosne i Hercegovine 1943–2019*, 11.

U oblasti nauke, prosvjete i kulture Bosna i Hercegovina je u poslijeratnom periodu ostvarila značajan napredak. *Oslobođenje* je svakodnevno donosilo natpise o svim značajnijim kulturnim manifestacijama u Bosni i Hercegovini. Za proučavanje historije socijalističkog razvoja Bosne i Hercegovine značajnu ulogu imali su i članci o značajnim pitanjima. *Oslobođenje*, kao kreativni element, ali i refleks javnog mijenja, predstavljalo je vrijedan historijski izvor na osnovu kojeg je bilo moguće sagledati društvenopolitičke i ekonomske prilike u Bosni i Hercegovini u periodu socijalističke izgradnje.¹⁶

U bibliografiji radova o državnosti Bosne i Hercegovine 1943–2019. godine dat je spisak članaka objavljenih u ratnom izdanju *Oslobođenja* u periodu od 1943. do sredine 1945. godine. Tadašnja njegova izdanja, uprkos brojnim nedostacima, predstavljala su značajnu pojavu za širenje informacija o antifašističkoj borbi u Bosni i Hercegovini. U trećoj cjelini data je bibliografija radova objavljenih u *Oslobođenju* u periodu od 1945. do 1992. godine. Nakon Drugog svjetskog rata uloga *Oslobođenja* u velikoj se mjeri izmijenila, pa je ono postalo značajan instrument demokratskog javnog života i mišljenja, donoseći informacije o svim značajnijim društvenopolitičkim i ekonomskim zbivanjima u zemlji i svijetu, predstavljajući snažno sredstvo propagande socijalističkih ideja i odgoja širokih društvenih slojeva u socijalističkom duhu i tumača ideologije i političke linije KPJ, odnosno SKJ. U periodu između 1945. i 1992. godine, kada se Bosna i Hercegovina nalazila u okviru SFRJ, mogli su se razlikovati stavovi prema ZAVNOBiH-u i državnosti Bosne i Hercegovine.¹⁷

Zahvaljujući utjecaju mlađih političara u Bosni i Hercegovini, povodom obilježavanja 25. godišnjice Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a donesena je odluka da se 25. novembar 1969. godine obilježi kao Dan državnosti Bosne i Hercegovine. Od tada se širom Bosne i Hercegovine taj dan proslavljao brojnim manifestacijama. Pored podsjećanja na proces izgradnje državnosti Bosne i Hercegovine, posebna pažnja posvećena je aktuelnom odnosu prema tekovinama Narodnooslobodilačkog rata, odnosu prema ZAVNOBiH-u u periodu socijalizma, ali i osporavanju i negiranju svih povijesnih obilježja bosanskohercegovačkog društva.¹⁸

Dan državnosti Bosne i Hercegovine sada se obilježava samo u jednom dijelu zemlje – u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok je u Republici Srpskoj prisutna namjera da se sva njegova obilježja iz prethodnog vremena

¹⁶ *Ibid.*, 65-80.

¹⁷ *Ibid.*, 81-111.

¹⁸ Posebno vidi radove za period od 1969. do 1986. godine (*Ibid.*, 93-108).

u potpunosti izbrišu iz memorije. Otkako je u procesu disolucije Jugoslavije nacionalizam postao dominantna ideologija u Bosni i Hercegovini, počelo je negiranje njenog povijesnog bića, kao i univerzalnih principa ZAVNOBiH-a.

U toku je završna izrada bibliografije radova o državnosti Bosne i Hercegovine u kojoj je izvršen popis radova koji su ranije objavljeni u 24 časopisa i zbornika. Publikacija će u velikoj mjeri omogućiti detaljniji uvid u činjenice koje su sastavni dio tematike, a budućim autorima će dati priliku potpunijeg sagledavanja te teme.¹⁹

Otkako je nacionalizam u procesu disolucije Jugoslavije postao dominantna ideologija u Bosni i Hercegovini, počelo je negiranje njenog povijesnog bića kao i univerzalnih principa ZAVNOBiH-a. Budući da se danas pojednostavljeno predstavlja da su samo Bošnjaci za jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu i za ZAVNOBiH, treba navesti stav hrvatskih intelektualaca iz augusta 1991. u "Promemoriji za spašavanje Republike Bosne i Hercegovine" u kojoj se navodilo:

Bosna i Hercegovina, naša jedina stvarna domovina, formacija je stvorena u povijesnom procesu dugoga trajanja, nastala na plodotvornom tlu dodira triju svjetskih civilizacija i kao zajednički životni i državopolitički prostor triju naroda – hrvatskoga, muslimanskoga i srpskoga. Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, kao izravni eksponent politike srbijanskog rukovodstva, izvršila je nacionalizaciju bosanskohercegovačkog teritorija na kojem živi srpski narod, ne obazirući se na elementarnu volju i pravo hrvatskoga i muslimanskoga naroda na toj istoj teritoriji, te stvorila sve paradržavne strukture, organe i institucije na tim teritorijama. Blokadama u Predsjedništvu, Vladi i Skupštini Bosne i Hercegovine ta stranka je nastojala politikom pritisaka i gotova čina ostvariti velikosrpsku ideju da svi Srbi moraju živjeti u istoj državi...²⁰

Na zasjedanju Narodne Skupštine RS 21. jula 1993. odluke ZAVNOBiH-a su proglašene nevažećim.²¹ Takvu odluku nije mogla donijeti jednonacionalna Skupština, nju su mogli donijeti samo predstavnici naroda koji su ih 1943. godine proglasili. Srpska politička elita od 1992. godine osporava 25.

¹⁹ Broj članaka, dokumenata i javnih izlaganja se u velikoj mjeri povećao. Na google portalu 2019. godine zabilježeno je 117 članaka, 2020. 157, 2021. 166, 2022. 190, a 2024. godine 153 rada, iako je jedan dio predstavljen u prethodnom vremenskom periodu.

²⁰ Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994.)*, Dobra knjiga, Sarajevo 2013, 89.

²¹ Narodna skupština Republike Srpske (1993) Odluka o proglašenju nevažećim odluka donesenih na zasjedanju ZAVNOBiH-a, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 02-888/93, 20. jula 1993.

novembar, ali posljednjih godina to čini naročito glasno. Prema Ustavu Bosne i Hercegovine, koji je donesen u Dejtonu, svi zakoni koji su bili na snazi u trenutku stupanja na snagu ovog ustava, nastaviće da važe ukoliko nisu u suprotnosti sa novim ustavom i sve dok nadležne institucije ne odluče suprotno. Tako, ovaj zakon se u Federaciji Bosne i Hercegovine nastavio primjenjivati i poslije rata, u kojoj se 25. novembar obilježava kao Dan državnosti, ali ne i u Republici Srpskoj, u kojoj se ignoriše taj zakon.²²

A nekad? Nekada je ovaj grad živio jednom dušom. Ponosan na svoj suživot, prijateljske, pa i međusobne rodbinske veze, na svoju privredu, kulturu... Posebno ponosan na povijest svog grada, a posebno na događaj iz ratne 1943. godine, kada je na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a Bosna i Hercegovina obnovila svoju državnost. Bio je to skladan život zadovoljnih ljudi, okrenut svjetlijim stranicama budućnosti, a uporištem u zavnobihovskoj prošlosti. O godišnjici ZAVNOBiH-a grad je oblačio svoje svečano ruho, a građani su se kitili osmijesima. Iz svih krajeva Jugoslavije dolazili su novinari, televizijske i radijske ekipe da bi izvijestile o proslavi godišnjice obnavljanja državnosti. Razgovarali bi s građanima koji su bili svjedoci tog povijesnog čina, odlazili u Brdo povrh grada u posjetu Mitru Soldatu, prijeratnom cestaru, dvostrukom vijećniku. Svjedočio je Soldat o Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a i Drugom zasjedanju AVNOJ-a.

Objavljivane su reportaže, feljtoni, emitirane radijske i televizijske emisije, izvještavalo se o svečanostima, radnim pobjedama... Grad je s ponosom i radošću dočekivao vijećnike ZAVNOBiH-a i brojne antifašiste koji su obilazili Spomen-muzej prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, koji je vjerno dočaravao ambijent povijesne noći u nekadašnjoj Gašića krčmi. Bila je to svojevrsna učionica novije historije naše države, otvorena za posjetioce svakim danom u godini. I svi u gradu bi se razvaljanili uoči obilježavanja godišnjice ZAVNOBiH-a. Pokojnoj Dragici Gašić i rahmetli Mini Seferović, uz gospođu Mudrenović i još neke mrkonjičke žene, antifašističke aktivistkinje (AFŽ), uvijek i iznova bi pričale svoje priče i sjećanja. Mrkonjičke žene, aktivistkinje, antifašistkinje su u organizaciji partizana Vase Butozana uređivale svečanu salu za zasjedanje u novembru 1943. godine. Donosile su iz svojih kuća čilime i kućno cvijeće, a Ismet Mujezinović ispisivao je parole po zidovima, klicao Titu, saveznicima SAD-a, SSSR-a i Velike Britanije. A tu su na okupu bili delegati vijećnici iz svih

²² Goran Marković, Borba datumima u BiH, *Novi plamen*, 9. 8. 2017. <https://www.noviplamen.net/glavna/borba-datumima-u-bih/>.

krajeva Bosne i Hercegovine na povijesnom zasjedanju, uz radnu i svečanu atmosferu. U dekoru bosanskih šarenih ćilima, uz odjek topova u daljini, u porobljenoj Evropi, plamtio je antifašistički i partizanski plamen, ponosno kucalo srce narodnih poslanika. Rađala se nova, antifašistička i slobodna Bosna i Hercegovina... Partizan, umjetnik grafičar Božidar Jakac, Slovenac, vijećnik AVNOJ-a, ovjekovječio je fotografijama zasjedanje i njegove učesnike, salu i u njoj delegate Vojislava Kecmanovića Đedu, predsjednika ZAVNOBiH-a, Đuru Pucara, Mitra Mitrovića iz Srbije, partizane u gradu i okolini. Iz Mrkonjić-Grada odaslane su poruke narodima i građanima Bosne i Hercegovine o Bosni i Hercegovini kao majci koja ih je zajedno odnjihala. Grad je do tada nekoliko desetina puta prelazio iz ruku u ruke raznih vojski, zvali su ga "bosanska Šepetovka" (po jednom sovjetskom gradiću koji je imao istu sudbinu), da bi oslobođen dočekaov vijećnike i goste, među njima Rodoljuba Čolakovića, Skendera Kulenovića i Branka Ćopića, koji je kasnije napisao novelu *Varcar-Mrkonjić*, koja odslikava ratni duh međusobne solidarnosti, ispomaganja i čuvanja muslimana, katolika i pravoslavaca u ratnom vihoru i neizvjesnosti koji su svoj ljudski duh ispoljili u svom zajedničkom gradu.

Grad je, povodom četrdesete godišnjice ZAVNOBiH-a, dobio nekoliko vrijednih privrednih pogona, a ukrašen je novim zdanjima Spomen-doma i hotela. Objavljena je fotomonografija *Mrkonjić-Grad*, pokrenute mjesečne *Mrkonjićke novine*, štampane razglednice i prvi turistički prospekt. Na Mliništima, gdje je Josip Broz Tito boravio 1942. godine, otvoren je muzej pod vedrim nebom s kompozicijom "ćire", partizanskog voza u kojem se vozio i sam Tito. Tito je 1973. posjetio Mrkonjić-Grad stigavši putem AVNOJ-a. Nakratko je sjeo u jednu od vijećničkih stolica u muzeju u zgradi zasjedanja. Prisjetio se vremena kada je u Jajcu pripremao Drugo zasjedanje AVNOJ-a, odakle je pozdravio odluke mrkonjićkog ZAVNOBiH-a. Sada je klicao novoj, slobodnoj Bosni i Hercegovini u sali u kojoj je obnovljena njena državnost. Titova posjeta 27. novembra 1973. godine bila je velika čast.²³

Poruke ZAVNOBiH-a postale su obrazac života u poslijeratnoj Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini, temeljna odrednica svih poslijeratnih ustava. I na tim porukama i temeljima ZAVNOBiH-a zasnovana je odluka o održavanju građanskog referenduma 29. februara i 1. marta 1992. godine, na kojem

²³ Ibrahim Halilović, Dan državnosti u gradu koji ne priznaje državu BiH, *Stav*, 23. 11. 2017, 10-13.

je donesena do danas nepobitna odluka o Republici Bosni i Hercegovini kao samostalnoj, suverenoj i neovisnoj državi.

Ipak, postoji nagovještaj da će Muzej ZAVNOBiH-a biti sačuvan kao važna poruka u Bosni i Hercegovini. Načelnica Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike Srpske Jasna Milešević predala je na upotrebu Muzej Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine načelniku opštine Mrkonjić-Grad – Draganu Vođeviću. Tehničkom prijemu prisustvovali su direktorica Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike Srpske Jasna Milešević; načelnik opštine Mrkonjić-Grad Dragan Vođević sa saradnicima i izvođač radova.

Projekat za rekonstrukciju, adaptaciju i restauraciju muzeja ZAVNOBiH-a izradio je stručni tim Republičkog Zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike Srpske, arhitekte Milena Dragaš i Aleksandra Balaban. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine za ovaj projekat je osiguralo 175.000,00 KM finansijske pomoći.²⁴

Zgrada Muzeja ZAVNOBiH-a još uvijek čeka da bude potpuno obnovljena sa svim eksponatima koji su bili njegovo važno obilježje.

²⁴ Zavirite u obnovljeni muzej ZAVNOBiH-a, *See srpska*. <https://seesrpska.com/en/zavirite-u-obnovljeni-muzej-zavnobih-a> (10. 10. 2023).

Prilog²⁵

- Izbor napisa o ZAVNOBiH-u javnim medijima u periodu od 2019. do 2023. godine
- “Grčevito su nastojali da u svojim rukama drže Bosnu i Hercegovinu” – Stranice Oslobođenja o Danu državnosti, *Oslobođenje*, 25. 11. 2023. <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/grcevito-su-nastojali-da-u-svojim-rukama-drze-bosnu-i-hercegovinu-stranice-oslobodenja-o-danu-drzavnosti-910372>.
80. godišnjica ZAVNOBiH-a: 25. novembar 1943. – 25. novembar 2023, *Historijski arhiv Sarajevo*, 23. 11. 2023. <https://www.arhivsa.ba/wordpress/?cat=26>.
- A. A. (2022) Danas se obilježava Dan državnosti Bosne i Hercegovine, *Newipe*, 25. 11. 2022. <https://www.newipe.net/2022/11/25/danas-se-obiljezava-dan-drzavnosti-bosne-i-hercegovine/>.
- Asim Mujkić: Uz 76. obljetnicu ZAVNOBiH-a, *Analiziraj.ba*, 25. 11. 2021. <https://analiziraj.ba/asim-mujkic-uz-76-obljetnicu-zavnobih-a/>.
- Bećirović: Da nije ideja ZAVNOBiH-a, pobijedila bi “četnička koncepcija velike Srbije”, *Banjaluka.net*, 25. 11. 2023. <https://banjaluka.net/becirovic-da-nije-ideja-zavnobih-a-pobijedila-bi-cetnička-koncepcija-velike-srbije/>.
- BiH je u teškoj geopolitičkoj situaciji, ali ideja ZAVNOBiH-a nije uništena (VIDEO), *Start online*, 22. 11. 2023. <https://startbih.ba/clanak/bih-je-u-teskoj-geopolitickoj-situaciji-ali-ideja-zavnobih-a-nije-unistena-video/224847>.
- BiH proslavlja Dan državnosti, *TRT Balkan*, 25. 11. 2023. <https://bhsc.trtbalkan.com/region/bih-proslavlja-dan-drzavnosti-15970626>.
- Bosna i Hercegovina danas slavi Dan državnosti, *Start online*, 25. 11. 2023. <https://startbih.ba/clanak/bosna-i-hercegovina-danas-slavi-dan-drzavnosti/225137>.
- Bosna i Hercegovina obilježava 80. godišnjicu obnovljene državnosti, *AlJazeera Balkans*, 25. 11. 2023. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/11/25/bosna-i-hercegovina-obiljezava-80-godisnjicu-obnovljene-drzavnosti>
- Bošnjaci (2009) Historijski značaj ZAVNOBiH-a, *Facebook*, 24. 11. 2009. <https://www.facebook.com/notes/bo%C5%A1njaci/historijski-zna%C4%8Daj-zavnobih-a/199408454663/>.
- Dan državnosti Bosne i Hercegovine: 80 godina od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, *Zenicainfo.ba*, 25. 11. 2023. <https://zenicainfo.ba/2023/11/25/dan-drzavnosti-bosne-i-hercegovine-80-godina-od-prvog-zasjedanja-zavnobih-a/>.
- Deklaracija ZAVNOBiH-a o pravima građana Bosne i Hercegovine, *Prometej*, 24. 11. 2019. <http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/deklaracija-zavnobih-a-o-pravima-gradjana-bosne-i-hercegovine-4171>.
- Deković, Alma (2023) Komšić na prijemu povodom Dana državnosti BiH: Sloboda koju živimo u vlastitoj domovini nije za podcijeniti, *Anadolu Agency*, 25. 11. 2023. <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/kom%C5%A1i%C4%87-na-prijemu-povodom-dana-dr%C5%BEavnosti-bih-sloboda-koju-%C5%BEivimo-u-vlastitoj-domovini-nije-za-podcijeniti/3064873>.
- Dodik: Istorijske činjenice su nepobitne – do maja 1944. godine 2,5 odsto muslimana bilo u partizanima, *RTRS*, 16. 11. 2023. <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=534225>.
- Drugi svjetski rat i uspostavljanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja BiH, *Parlamentarna skupština BiH*. <https://www.parlament.ba/Content/Read/181?title=Drugi->

²⁵ Zbog toga što na raspolaganju nema mogućnosti korištenja štampe u posljednjih pet godina uglavnom su navedene publikacije ZAVNOBiH Google.ba, sa podacima o autoru, datumom te naslovom rada.

- svjetski-rat-i-uspostavljanje-Zemaljskog-antifa%C5%A1isti%C4%8Dkog-vije%C4%87a-narodnog-oslobo%C4%91enja-BiH.
- Drugi svjetski rat i uspostavljanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja BiH, *Parlamentarna skupština BiH*. <https://www.parlament.ba/Content/Read/181?title=Drugi-svjetski-rat-i-uspostavljanje-Zemaljskog-antifa%C5%A1isti%C4%8Dkog-vije%C4%87a-narodnog-oslobo%C4%91enja-BiH>.
- Dvodnevnim naučnim skupom ANUBiH obilježila 80. godišnjicu Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a, *ANUBiH*, 24. 11. 2023. <https://www.anubih.ba/index.php/bs/arhiva-vijesti/823-dvodnevnim-naucni-skupom-anubih-obiljezila-80-godisnjicu-prvog-zasjedanja-zavnobih-a-i-drugog-zasjedanja-avnoj-a>.
- E. Ć. (2021) Konačno lijepa vijest: Rekonstruisana zgrada u kojoj je održano prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a, *Dnevni avaz*, 17. 11. 2021. <https://avaz.ba/vijesti/bih/697276/konacno-lijepa-vijest-rekonstruisana-zgrada-u-kojoj-je-odrzano-prvo-zasjedanje-zavnobih-a>.
- FENA (2023) Bosna i Hercegovina danas slavi Dan državnosti, jedan od najznačajnijih datuma u historiji, *NI*, 25. 11. 2023. <https://n1info.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina-danas-slavi-dan-drzavnosti-jedan-od-najznacajnijih-datuma-u-historiji/>.
- Hayat media BiH (2023) BiH je u teškoj geopolitičkoj situaciji, *YouTube*, 22. 11. 2023. https://www.youtube.com/watch?v=3_w-aH5JjBA.
- Jelin-Dizdar, Tina (2023) Od ZAVNOBiH-a do Dejtonske BiH (VIDEO), *NI*, 22. 11. 2023. <https://n1info.ba/vijesti/od-zavnobih-a-do-dejtonske-bih-video/>.
- Komšić podsjetio na vrijednosti ZAVNOBiH-a: Antifašizam i borba za državu i slobodu, *Federalna.ba*, 25. 11. 2023. <https://federalna.ba/komsic-podsjetio-na-vrijednosti-zavnobih-a-antifasizam-i-borba-za-drzavu-i-slobodu-rrqb1>.
- Maksimović, Dragan (2023) ZAVNOBiH – neprijatelj broj 1?, *Deutsche Welle*, 24. 11. 2023. <https://www.dw.com/bs/zavnobih-neprijatelj-broj-1/a-67539850>.
- Mjesto Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a spominje se samo 25. novembra, *Federalna.ba*, 25. 11. 2020. <https://www.federalna.ba/mjesto-prvog-zasjedanja-zavnobih-a-spominje-se-samo-25-novembra-usyko>.
- Naučna konferencija povodom obilježavanja 80. godišnjice Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a, *Univerzitet u Sarajevu*, 16. 11. 2023. <https://www.unsa.ba/doga%C4%91aji/naucna-konferencija-povodom-obiljezavanja-80-godisnjice-prvog-zasjedanja-zavnobih-i-drugog>.
- Ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska. Već i srpska, i hrvatska, i muslimanska, *Fokus.ba*, novembar 2023. <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/ni-srpska-ni-hrvatska-ni-muslimanska-vec-srpska-i-hrvatska-i-muslimanska/2786441/>.
- Obilježavanje Dana državnosti Bosne i Hercegovine, *BHRT*, 25. 11. 2023. <https://bhrt.ba/obilje%C5%BEavanje-dana-dr%C5%BEavnosti-bosne-i-hercegovine>.
- Prije 77 godina BiH obnovila svoju državnost na prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, *Patria*, 25. 11. 2020. <https://nap.ba/post/712251/prije-77-godina-bih-obnovila-svoju-drzavnost-na-prvom-zasjedanju-zavnobih-a>.
- Puzić, Fazlija (2021) Sretan Dan državnosti Bosne i Hercegovine, *FK Velež Mostar*, 25. 11. 2021. <https://fkvelez.ba/sretan-dan-drzavnosti-bosne-i-hercegovine-2/>.
- Rizvić, Edina (2023) BiH danas slavi Dan državnosti – 80 godina od prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, *RTV Slon*, 25. 11. 2023. <https://www.rtvslon.ba/bih-danas-slavi-dan-drzavnosti-80-godina-od-prvog-zasjedanja-zavnobih-a/>

- S. M. (2023) Kako je Narodna skupština RS-a 1993. "ukinula" ZAVNOBiH, *Klix*, 25. 11. 2023. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/kako-je-narodna-skupstina-rs-a-1993-ukinula-zavnobih-jugoslavija-je-bila-zabluda-i-samog-njegosa/231125039>.
- S. Š. U. (2022) Prije 79 godina u Mrkonjić Gradu obnovljena je državnost Bosne i Hercegovine, *Klix*, 25. 11. 2022. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/prije-79-godina-u-mrkonjic-gradu-obnovljena-je-drzavnost-bosne-i-hercegovine/221124134>.
- SABNOR BiH o zabrani skupa u Mrkonjić Gradu, *RTRS*, 24. 11. 2023. <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=535169>.
- SABNOR BiH o zabrani skupa u Mrkonjić Gradu: Pozivamo građane ove zemlje da se ohrabre i dignu glas, *Faktor*, 24. 11. 2023. <https://faktor.ba/bosna-i-hercegovina/aktuelno/sabnor-bih-o-zabrani-skupa-u-mrkonjic-gradu-pozivamo-gradane-ove-zemlje-da-se-ohrabre-i-dignu-glas/172992>.
- SABNOR BiH: Zabrana obilježavanja godišnjice Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a je potez uplašenog, izgubljenog i očajnog čovjeka koji priziva fašizam, *Nova Sloboda*, 24. 11. 2023. <https://novasloboda.ba/2023/11/24/sabnor-bih-zabrana-obiljezavanja-godisnjice-prvog-zasjedanja-zavnobih-a-je-potez-uplašenog-izgubljenog-i-očajnog-čovjeka-koji-priziva-fasizam/>.
- Sretan Dan državnosti BiH – "Da te volim, duša zna...", *FK Velež Mostar*, 25. 11. 2023. <https://fkvelez.ba/sretan-dan-drzavnosti-bih-da-te-volim-dusa-zna-2/>.
- Suradnja svih institucija BiH ključna za prosperitetnu i zajedničke budućnosti BiH, *OHR*, 23. 11. 2023. <https://www.ohr.int/suradnja-svih-institucija-bih-kljucna-za-prosperitetnu-i-zajednicke-buducnosti-bih/>.
- Terzić, Almir (2020) BiH proslavlja Dan državnosti: Prije 77 godina u Mrkonjić-Gradu donesene historijske odluke o obnovi državnosti, *Anadolu Agency*, 25. 11. 2020. <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/bih-proslavlja-dan-dr%C5%BEavnosti-prije-77-godina-u-mrkonji%C4%87-gradu-donesene-historijske-odluke-o-obnovi-dr%C5%BEavnosti/2055067>.
- Trako, Evelin (2023) Sve spremno za obilježavanje Dana državnosti BiH na Bobovcu: Državo, sretan ti rođendan, *Dnevni avaz*, 25. 11. 2023. <https://avaz.ba/vijesti/bih/869830/sve-spremnno-za-obiljezavanje-dana-drzavnosti-bih-na-bobovcu-drzavo-sretan-ti-rodjendan>.
- U Predsjedništvu BiH održan prijem povodom Dana državnosti, *Preporod.info*, 25. 11. 2023. <https://preporod.info/bs/article/47657/u-predsjednistvu-bih-odrzan-prijem-povodom-dana-drzavnosti>.
- Važna lekcija iz historije: Prije 79 godina u Mrkonjić Gradu obnovljena je državnost BiH! *BosnaInfo*, 25. 11. 2022. <https://bosnainfo.ba/vazna-lekcija-iz-historije-prije-79-godina-u-mrkonjic-gradu-obnovljena-je-drzavnost-bih/>.
- Vukoja, Frano (2023) Studeni je u Bosni i Hercegovini vrijeme za jako vruće teme!, *Večernji list*, 24. 11. 2023. <https://www.vecernji.ba/kolumne/studeni-je-u-bosni-i-hercegovini-vrijeme-za-jako-vruce-teme-1726710>.
- ZAVNOBiH trajna vrijednost koja se mora uvažavati, poštivati i njegovati, *Federalna.ba*, 25. 11. 2022. <https://federalna.ba/zavnobih-trajna-vrijednost-koja-se-mora-uvazavati-postivati-i-njevovati-5nshv>.
- ZAVNOBiH: Šta se tačno događalo u noći 25. novembra u Mrkonjić-Gradu, *Radio Sarajevo*, 25. 11. 2021. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/zavnobih-sta-se-tacno-dogadalo-u-noci-25-novembra-u-mrkonjic-gradu/438176>.

Zemlja je u teškoj geopolitičkoj situaciji, ali ideja ZAVNOBiH-a nije uništena, *Dnevni.ba*, 22. 11. 2023. <https://dnevni.ba/clanak/zemlja-je-u-teskoj-geopolitickoj-situaciji-ali-ideja-zavnobih-a-nije-unistena>.

Bibliografija radova

Spisak izvora i literature

- Babić, Nikola; Otašević, Dušan (1970) *ZAVNOBiH i izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti*, Muzej revolucije Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Borovčanin, Drago (1979) *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo.
- Borovčanin, Drago (1982) *Komunistička partija Jugoslavije i razvoj narodne vlasti u Bosni i Hercegovini (1941–1945)*, NIŠRO Oslobođenje – Politička biblioteka, Sarajevo.
- Halilović, Ibrahim (2017) Dan državnosti u gradu koji ne priznaje državu BiH, *Stav*, 23. 11. 2017, 10-13.
- Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941–1945, Knjiga I–II*, Narodna knjiga – Partizanska knjiga, OOUR Izdavačko-publicistička delatnost, Beograd – Ljubljana 1980.
- Marković, Goran (2017) Borba datumima u BiH, *Novi plamen*, 9. 8. 2017. <https://www.noviplamen.net/glavna/borba-datumima-u-bih/>.
- Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine, zbornik radova*, ur. Adila Pašalić Kreso, Mirko Pejanović, Vera Katz, Posebna izdanja, knj. CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 46/1, ANUBiH, Sarajevo 2019.
- Narodna skupština Republike Srpske (1993) Odluka o proglašenju nevažećim odluka donesenih na zasjedanju ZAVNOBiH-a, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 02-888/93, 20. jula 1993.
- Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo 23. i 24. novembar 2003*, Posebna izdanja, knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, ANUBiH, Sarajevo 2007.
- Odluke Drugog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (održano 30. juna i 1. jula 1944)*, Pretsjedništvo ZAVNOBiH-a, Sarajevo 1945.
- Pajović, Borivoj; Rađević, Milorad (1969) *Bibliografija o ratu i revoluciji u Jugoslaviji, posebna izdanja 1945–1965*, Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine. 25. i 26. novembra 1943. godine (prema zapisniku i drugim izvorima)*, Narodna skupština NR BiH, Sarajevo 1953.
- Šehić, Zijad (2013) *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994.)*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Šehić, Zijad (2019) *Bibliografija radova o državnosti Bosne i Hercegovine 1943–2019*, Posebna izdanja, knj. CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 11/2, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 46/2, ANUBiH, Sarajevo.

- Šehić, Zijad (2020) Prezentacija Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u Sarajevu od 26. do 28. aprila 1945. godine, u: *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, ur. Miodrag N. Simović, Mirko Pejanović, Zijad Šehić, Posebna izdanja, knj. CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 205-227.
- Zavirite u obnovljeni muzej ZAVNOBiH-a, *See srpska*. <https://seesrpska.com/en/zavirite-u-obnovljeni-muzej-zavnobih-a> (10. 10. 2023).
- Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine – ZAVNOBiH (1943–1945), knj. I, Dokumenti 1943–1944*, prir. Hamdija Čemerlić, Veselin Masleša, Sarajevo 1968.
- Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, Dokumenti 1945, knj. 2*, redakcioni odbor Anto Babić i dr., Veselin Masleša, Sarajevo, 1968.

HISTORIOGRAPHY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ON ZAVNOBiH

Abstract: On the basis of original archival material, official professional publications and the results of held scientific meetings, the author depicts the historical role of ZAVNOBiH in the construction of the statehood of Bosnia and Herzegovina. Focus of consideration are published original materials, books, articles and discussions, and special attention was paid to numerous events where the importance of ZAVNOBiH in building the statehood of Bosnia and Herzegovina was presented. The author paid special attention to the presentation of ZAVNOBiH, as represented in daily newspapers and magazines.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, ZAVNOBiH, statehood, tradition, source material, books, articles, discussions